

Participació de joves universitàries al projecte europeu «A Bridge of Communication Between Young People and Decision-Maker»

Carme Orte

Margalida Vives

RESUM

Aquest document descriu la participació i els aprenentatges de vuit joves universitàries al projecte europeu emmarcat dins European Project Youth in Action 5.1, al qual participaren joves de cinc països i en el qual es discutí sobre temes com la democràcia, la llibertat d'expressió i de pensament, la participació activa dels joves en la vida pública i la diversitat cultural.

RESUMEN

Este documento describe la participación y los aprendizajes hechos por parte de ocho jóvenes universitarias a través del proyecto europeo enmarcado en European Project Youth in Action 5.1, en el que participaron jóvenes de cinco países y en donde se discutió sobre temas como la democracia, la libertad de expresión y de pensamiento, la participación activa de los jóvenes en la vida pública y la diversidad cultural.

I. INTRODUCCIÓ. EL PROJECTE «YOUTH IN ACTION: A BRIDGE OF COMMUNICATION BETWEEN YOUNG PEOPLE AND DECISION-MAKER»

El projecte europeu «A Bridge of Communication Between Young People and Decision-Maker» s'emmarca dins els projectes European Project Youth in Action 5.1 (R-51-E78-2013-R3), i és coordinat per Mercan International Volunteers Association (MUGDER) de Turquia. Té com a objectiu reflexionar sobre la llibertat d'expressió i de pensament dels joves, per tal d'empoderar-los d'una participació activa dins la societat i desenvolupar la creativitat i potenciar el valor de la diversitat cultural dins la societat.

El projecte constà de tres fases. La primera de planificació i preparació realitzada a Itàlia, on, entre d'altres, es decidiren dades específiques sobre la trobada de la qual parlem en aquest capítol, com ara l'organització dels seminaris.

La segona fase, la denominada fase dels seminaris és la que relatam més endavant i la que es va dur a terme a Turquia al llarg de quatre dies. La proposta per a aquests dies, tal i com es veurà més endavant, és la participació d'entre cinc i deu joves de cada país en aquesta trobada, en la qual es combinen tant sessions de feina (seminaris específics, la denominada «capsa de la democràcia», presentacions de cada país des de la perspectiva dels joves), com activitats relacionades amb el tema conjunt, com ara la visita a col·legis electorals el dia de les eleccions, la trobada amb polítics o la visita a la Universitat (Afyon Kocatepe University), amb la idea d'enfortir el diàleg entre joves universitaris i polítics. Els seminaris foren organitzats de tal manera que cada grup de joves de cada país participava amb aportacions generals, i, complementàries a aquestes, es dissenyaren un seguit de preguntes claus per facilitar el debat posterior a cada seminari.

Finalment, la tercera fase, centrada en l'avaluació i la disseminació del projecte, va tenir com a eix central una trobada a les Illes Balears, on, a través d'un encontre amb els organitzadors del projecte, es varen dissenyar les línies bàsiques per a la disseminació del projecte així com la distribució de les

tasques. Entre elles, cada país participant realitzava un informe en anglès sobre la fase 2 que seria remès a l'organització per tal de disseminar-lo a través de la web; al mateix temps, es dissenyarien i presentarien diferents produccions científiques per a la seva difusió.

2. REFLEXIONS I APRENENTATGES FETS AL LLARG DEL PROJECTE

2.1. La visió de les joves del seu país

La proposta de les joves de presentar el país va envoltar els principals temes que els afecten de forma directa i com la situació de crisi econòmica que els ha afectat. En aquest sentit, presentaren les seves percepcions sobre l'emancipació, l'accés al món laboral, l'emigració a altres països... Si bé és cert que aquest debat va ocupar una part important de la seva presentació, també incorporaren percepcions relacionades amb l'educació superior, la religió, les relacions de parella i el rol de la dona.

Les principals reflexions sobre aquests temes estaven relacionats en com la gestió política i econòmica dels darrers anys ha anat minvant la inversió en determinades dimensions que afecten els joves, com els àmbits socials en general i l'educació superior pública en particular. De cara a fer una presentació dinàmica, es va emprar una carmanyola, amb la idea de representar els moments d'interrelació dels joves universitaris on es solen discutir més aquests temes (moments de les menjades) i com la situació econòmica d'aquests fa que emprin més carmanyoles que cursos enrere.

2.2. La «capsa de la democràcia»

Els debats inicials sobre la presentació dels països participants (Polònia, Turquia, Itàlia, Hongria i Espanya) a través de la visió dels joves va permetre disposar d'elements comuns per iniciar el treball sobre la «capsa de la democràcia».

Es va dedicar una sessió de feina, el primer dia, introduïda per un advocat, a fi de complementar les percepcions dels joves amb una perspectiva legislativa. Les principals conclusions foren quatre:

- a) necessitat de més formació educativa;
- b) fer una participació activa dins l'entorn, començant per ajudar la família i els joves propers a ells mateixos;
- c) el no compliment de la legalitat per part d'un jove no sols l'afecta directament a ell/a en el present, sinó que pot tenir conseqüències en el seu futur i, al mateix temps, té conseqüències directes en el seu entorn més proper, com ara la família i/o les amistats;
- d) i, tot i donar importància a la llibertat d'expressió, els joves són conscients de la separació que hi ha d'haver entre la llibertat d'expressió i el compliment de la llei.

A més d'aquest primer bloc de conclusions referents al primer debat emmarcat dins un àmbit *legislatiu*, dos foren els altres blocs sobre els quals es va fer feina, un *l'educació* i dos, la *política* a l'hora de parlar de les característiques dels diferents països participants. De cara a emmarcar el segon tòpic i, en especial, com aquest es relaciona amb la llibertat de pensament, en aquesta sessió de feina es va comptar amb la participació d'un director d'una escola de Turquia. Les principals conclusions foren:

- a) els joves són una oportunitat per al seu país i, per tant, l'educació és clau;
- b) aquest fet es materialitza amb la participació activa dels joves; per aconseguir-ho, cal oferir responsabilitats coherents amb les oportunitats de participació;
- c) les noves tecnologies poden ajudar a potenciar aquesta participació, al mateix temps, no cal oblidar oferir oportunitats als joves amb discapacitat;
- d) la llibertat de pensament és un dret humà; aquest, es pot manifestar a través de diferents vies, com articles, premsa, televisió... La religió i la cultura influeixen en els pensaments; i
- e) al llarg de tot el procés educatiu, s'ha de tenir present l'actitud entre el govern i els ciutadans.

En aquest sentit, a Turquia, en relació amb l'educació es va concloure que hi ha hagut un avançament en aquesta dimensió, tant a nivell quantitatiu (nombre d'estudiants) com a nivell qualitatiu; es destaca com a eixos claus la delegació i coordinació de funcions a nivell polític i la seva operativització en una guia de bones pràctiques avaluada a finals d'any, en què s'inclouen mesures per eliminar les desigualtats culturals. Al mateix temps, s'han potenciat oportunitats de participació dels ciutadans a través d'encontres amb polítics. En aquest sentit, incloure metodologies participatives dins l'aula és un fet que es valora positivament; sobretot aquelles que poden contemplar la participació de diferents agents de la societat dins les aules (treballs intergeneracionals) o l'inici de metodologies que potencien la participació activa dels alumnes en les preses de decisions. Es valoren positivament les accions realitzades a través del voluntarisme, com les accions de participació social (especialment en zones rurals), així com la influència de la família en la participació social dels joves.

Referent a l'àmbit polític, es debat sobre la positiva percepció de Turquia de la Unió Europea i la visió d'aquesta sobre Turquia. S'enfoca, al mateix temps, la importància de la participació dels joves en la vida política, especialment la de les dones joves. Creuen important potenciar la motivació de les joves en la participació a la vida política. La participació de les dones a la vida política i la vivència de la religió en la dimensió social són dos àmbits en els quals hi ha hagut un canvi important, especialment si miram unes dècades enrere. No obstant això, queda treball per fer de cara a igualar el rol de la dona al de l'home en aquest país, sobretot en àmbits rurals.

2.3. Grups de feina

De cara a organitzar el treball en els diferents eixos, es varen crear tres seminaris, un de relacionat amb la llibertat d'expressió i de pensament; el segon sobre la participació activa dels joves en la vida pública i el tercer sobre la diversitat cultural. Cada país participant havia de portar una breu

exposició sobre la seva visió d'aquest seminari; com a complement, es va crear una llista breu de preguntes a fi d'establir criteris comuns sobre les seves aportacions. Aquests seminaris tenien d'una durada de quatre hores, repartides en dos dies, és a dir, en dues sessions de dues hores.

2.3.1. Llibertat d'expressió i de pensament

Les joves universitàries prepararen un document guia per tal de fer la seva presentació sobre aquest taller. En aquest document, es parlà sobre el fet que tots donam per fet la llibertat d'expressió i de pensament; això no obstant, cal analitzar les eines de les quals disposam per fer-ho. Seguint amb el document, es parla de la idea que per poder expressar el nostre pensament, primer cal disposar d'un coneixement sobre el que ens envolta i sobre la nostra cultura; acció que s'aconsegueix amb educació, la qual forma part de l'estat del benestar. Aquest coneixement ens pot aportar una visió crítica de l'entorn actual i permet, alhora, poder expressar-se de forma lliure. Es recorda el fet que el denominat estat de benestar és relativament recent a Espanya en comparació amb altres països europeus. A més d'aquesta idea clau, tres més foren les aportacions generals en aquest taller de les joves universitàries:

- a) *La falta d'eficàcia en el desenvolupament del sistema de benestar.* El cessament de prestacions i subvencions a entitats socials. Les reduccions al camp de l'educació han estat constants des dels inicis de la crisi econòmica; per citar sols una dada, s'han retallat 3.000 milions d'euros des de l'inici de la crisi i s'han eliminat 40.000 llocs de feina en el sector de l'educació el 2011 (Campos, 2012). Evidentment, aquestes retallades han afectat de forma directa la qualitat de l'educació. Probablement per aquestes circumstàncies nasqué la denominada «marea verda», conceptualitzada per l'associació Educació Internacional com un moviment en defensa de l'educació pública que es va unir a altres marees com la blanca (en defensa de la salut pública) o la violeta (en defensa dels drets de la dona). Aquestes retallades han afectat tant de forma directa Els joves (a la seva emancipació, a les ajudes que podien donar dins la seva família, especialment en aquelles en situació de risc social...), com de forma indirecta (desnonaments de llars familiars, suïcidis al seu entorn, deteriorament de la salut de membres del seu entorn per no poder pagar medicaments o per no disposar de doblers per pagar el menjar...). La percepció de les nostres joves és que aquestes situacions són noves i males d'entendre en una societat que fins fa poc era un «Estat del Benestar».
- b) *Privatització de l'educació pública i eliminació de beques.* Les dificultats econòmiques familiars, juntament amb l'encariment o manteniment de taxes universitàries ha fet que un elevat nombre de joves universitaris s'hagin incorporat al mercat laboral mentre realitzen els seus estudis universitaris. La conciliació entre ser estudiant universitari i treballador (sovint precari) no sempre és fàcil. A més, cal tenir en compte les conclusions a què arriben Bernal i Lorenzo (2012), els quals ens ofereixen dades clares per tal d'argumentar i justificar el procés encobert de privatització del sistema educatiu espanyol.
- c) *Disposar de vertaders espais en mitjans de comunicació per poder expressar-se lliurement.* Per a les nostres joves universitàries, cal tenir present l'origen dels mitjans de comunicació, tant dels públics com dels privats, i de com cada un d'ells prioritza uns determinats valors i continguts abans que la llibertat d'expressió. Al mateix temps, cal tenir present també les actuals dificultats

per visualitzar determinats canals de televisió o les (no) imputacions de determinades declaracions que podrien ser susceptibles de ser valorades com violència verbal contra determinats col·lectius, per exemple. Aquests fets han tingut ressò a nivell internacional, com per exemple a *The Guardian* el 21 de novembre de 2013.

Amb aquestes idees generals sobre el taller, es varen debatre ja de forma conjunta amb els altres joves participants, aquestes idees clau:

- a) *Què significa ser «jove» avui en dia? Quins són els principals problemes als quals s'enfronten a nivell general?* Les conclusions a aquesta pregunta foren que ser jove avui en dia obre un ventall ampli de possibilitats, de noves idees, tot i els diferents problemes que tenen, com ara l'ajornament de la incorporació al mercat laboral, les diferents responsabilitats personals que poden venir associades (cura de persones dependents, manteniment d'una llar en cas d'estar independitzats...), pressions polítiques o les desconexions entre el món educatiu i el món laboral. Tot i aquestes dificultats, els joves es troben encoratjats per canviar aquesta realitat pas a pas.
- b) *Existeix una llibertat de pensament? Quina interferència hi fa la configuració de la societat?* La principal conclusió a aquesta pregunta fou que sobre el paper sí que existeix una llibertat de pensament, emperò no de fet. Es destaca la importància de tenir present les conseqüències de les expressions, sobretot tenint present el marc legislatiu i la cultura de cada país; fet que es reconeix com una situació que els agradaria canviar; per aconseguir-ho, creuen oportú emprar els moviments socials, formar part de grups, tot i que dins aquests, no significa que s'hagin de tenir les mateixes idees que els altres. Tres són els factors que han identificat com més influents per a la llibertat d'expressió i de pensament dins la societat: a) els *mass media*, i com aquests poden anar «modelant» els pensaments poc a poc; b) la tolerància, sense la qual no hi pot haver llibertat, i c) la religió. En aquest sentit, es menciona el radicalisme com un factor molt perillós i el fet que pot rompre la llibertat individual en ocasions.
- c) *Llibertat és participació?* Els joves entenen com una obligació participar en la seva societat sempre que es pugui, tot i que alguns joves apunten que la llibertat resideix a participar o no i a decidir la forma en com participar-hi. En aquest sentit, remarquen la diferència entre llibertat i fer tot el que un vol (no tot és vàlid en nom de la llibertat).
- d) *Tenen llibertat els joves d'expressar lliurement les seves idees?* L'expressió dels pensaments i la llibertat per fer-ho han de trobar el seu espai, els joves manifesten que on més es fan aquestes manifestacions és en el seu grup reduït d'amistats, més que en la família. Valoren la importància de ser un mateix, de poder afirmar i manifestar els sentiments i reconeixem que, a mesura que passa el temps, en acostar-se a l'edat adulta, és més fàcil que a l'adolescència.

2.3.2. Participació activa dels joves a la vida pública

El document elaborat per aquest taller gira entorn a la conceptualització de la participació activa i de la seva evolució al llarg dels darrers anys a Espanya. En aquest sentit, es recull la proposta d'Stoneman (2002), la qual entén que per a què el joves participin la institució educativa és clau per

tal de formar joves experts, líders altament qualificats i disposats a assumir nivells de responsabilitat local i nacional per poder avançar cap a la construcció de la millor societat possible. Print (2007) recollia la idea de Delli Carpini i Keeter (1996), els quals afirmaven que els ciutadans informats són millors ciutadans, entenent aquest concepte de millor ciutadà sota els criteris de la democràcia del sistema polític del país (els EUA, en el cas dels citats autors).

Per a Print (2007), per aconseguir aquests «bons ciutadans», cal treballar des de l'educació, a través de diferents vies, com el currículum formal i informal, l'aprenentatge de l'exercici de la democràcia en la vida escolar o l'apropament dels polítics a l'escola. Vega (2015) complementa aquesta idea a través del concepte de «cooperació social» i entén que a través d'aquesta, no sols «mejora el desarrollo de las Instituciones y realidades sociales que hacen posible la convivencia social o la mejoran, es también el modo más humano de vivir» (Vega, 2015, p. 57). Aquesta participació necessita de quatre elements bàsics: 1) condicions de sinceritat en el llenguatge i cooperació social; 2) altruisme; 3) identitat col·lectiva i 4) intencionalitat col·lectiva, empatia i habilitats socials. Per a les nostres joves, aquestes idees es resumeixen en potenciar la participació dels joves en la societat, crear oportunitats de participació directa i real dels joves en la vida pública i augmentar la seva implicació en tots els nivells.

Un cop definits els conceptes claus del taller, cal marcar dos elements que han estat decisius (i que ho continuen sent) en la participació dels joves en la vida pública. Un, les noves tecnologies, que afecten els denominats, ja el 2001, «nadius digitals» per Marc Prensky al seu article «Digital natives, digital immigrants». Les dades són clares; l'estudi realitzat per García-Galera, del Hoyo i Fernández-Muñoz, el 2014, confirmen que més del 80% dels joves responen donant suport o rebutjant determinats esdeveniments socials. Aquestes dades tenen diferents conseqüències, una, per exemple, de relacionada amb la participació ciutadana: la manera de participar a través de les xarxes digitals fa que les sol·licituds de col·laboració ciutadana com a forma d'exercir pressió davant situacions injustes o de necessitat social siguin més actives. Amb tot, Baumann (2012) ja confirmava la necessitat de no sols ser els ciutadans els qui s'adaptin a través de les noves tecnologies a la participació activa dins la societat, sinó que també cal que les polítiques es puguin adreçar de forma més específica als nadius digitals, per exemple, tenint present la seva conceptualització de «ciutat», eliminant l'esclletxa digital entre els nadius i els no-nadius digitals, tenint present l'impacte de les noves tecnologies entre els joves i dissenyant plans de formació eficients per poder participar en els mitjans digitals de forma correcta.

No es pot deixar de banda un factor important a nivell nacional des del 15 de maig de 2011, el denominat moviment 15M. Sense voler ser extensos en aquest article, cal comentar que els efectes d'aquest moviment han traspassat dimensions de moviments socials; en aquest sentit, cal citar el seu impacte, ja recollit el mateix 2011 en diferents estudis de l'*Observatorio Juventud en España* (2011a, 2011b), en què es demana sobre la participació en accions polítiques i socials (manifestacions, reunions polítiques o mítings, compra de productes per raons ètiques o enviament de missatges polítics a través de les noves tecnologies), participació en assemblees del 15M i actitud davant la participació electoral.

Com a conclusions, les universitàries entenen que s'ha de partir de la voluntat de persones joves i l'origen de noves necessitats i demandes de participació per analitzar-les i integrar-les en els models i estructures, de cara a renovar, refundar i reestructurar els models, tenint present el valor

del que es fa i del que proposem. Al mateix temps, es posa de manifest el relleu generacional en la representació política i/o l'aparició de nous partits polítics, aparentment més propers a la joventut i al compliment dels drets humans.

Les quatre preguntes guia que es realitzaren foren:

- a) *Què significa realment la participació activa?* Després d'una pluja d'idees sobre les diferents formes de participar activament (participació en eleccions polítiques, treballs comunitaris, voluntaris...) es debat sobre aquest terme i s'identifiquen tres tipus d'indicadors de la participació. El primer és referent a indicadors «cívics», com ara membres actius d'associacions, nombre de voluntaris, organització d'actes benèfics, participació en la resolució de problemes de la comunitat... El segon grup d'indicadors fa referència a l'àmbit polític, des de la participació en eleccions a través del vot, passant per la implicació en campanyes electorals fins a ser candidats de partits polítics. Finalment, el darrer grup d'indicadors fa referència a les manifestacions de les seves opinions quan no consideren adequada alguna mesura política, és a dir, missatges a través dels mitjans de comunicació, signatura de peticions, participació a manifestacions...
- b) *Visió de la participació activa dels joves en la vida pública.* El més important per als joves participants és crear un sentiment de pertinença dins la comunitat on es viu, ja que els humans necessiten formar part d'un grup (familiar, social, de feina...); aquest sentiment fa que hi hagi la necessitat de participar dins el grup, adquirint compromisos per a la millora dels grups. Un dels elements que pot minvar aquesta participació activa (a part de no sentir-se dins cap grup) és el sentiment d'infelicitat dins aquests. Les polítiques que fomentin la participació activa dels joves poden ser un revulsiu per a aquests sentiments; no sols de socialment, sinó també a partir de polítiques que ajudin a potenciar el dinamisme dels joves dins les seves famílies, dins l'àmbit educatiu i dins els mitjans de comunicació. Aquestes polítiques ajudaran al desenvolupament de valors i actituds que faran que els joves incrementin la seva participació activa, millorant la qualitat de vida dels membres de la societat en general i potenciant un millor país a on viure.
- c) *Les institucions polítiques ajuden els joves a ser actius per potenciar el canvi?* Es té present que sense cooperació no hi pot haver participació. La principal dificultat és el desconeixement de programes i projectes polítics que tinguin com a objectiu la participació activa dels joves.

2.3.3. Desenvolupament de la creativitat i de la diversitat cultural dels joves

Sense voler ser exhaustius, la presentació de les joves es va centrar en una primera fotografia dels fenòmens migratoris dels joves i de la influència de la situació del mercat laboral en aquests fenòmens migratoris.

Segons dades de l'INE (2015a) la població inscrita a Espanya en el padró disminueix en més de 170.000 persones, el nombre d'espanyols augmenta en quasi 135.000 i el d'estrangers disminueix en quasi 305.000, sent, actualment un 10,1% el nombre d'estrangers que viu a Espanya (INE, 2015b). Els dos països principals d'estrangers són Romania i el Marroc, ambdós amb unes 750.000 persones; en tercer lloc se situa, a molta distància, el Regne Unit, amb 282.000 persones. Per gènere, el col·lectiu

de dones és major en nacionalitats americanes, mentre que en el d'homes, són les nacionalitats africanes i asiàtiques les més nombroses.

Seguint aquesta mateixa font, la població espanyola resident a l'estranger va augmentar un 6,1% al llarg de 2014, sent, a la nostra comunitat autònoma, on l'índex de migració interior va ser més elevat (0,8%), juntament amb Madrid i el País Basc. El grup de població de 20 a 39 anys, el 2014, va descendir en 440.957 persones, sent també el grup de 25 a 44 anys, el grup que va concentrar els fenòmens d'emigració més elevats, majoritàriament d'homes.

Tenint present aquestes dades, cal comentar ara els efectes perjudicials de la crisi econòmica, tant al sector públic com al privat, i de la importància dels aspectes estructurals de l'economia i el paper de la política econòmica (Kokocialnska i Rekowski, 2013). Centrant-nos en els joves, l'Eursostat, el 2014, comenta que el nombre de joves espanyols aturats menors de 25 anys és de 898.000, dades quasi equiparables a les d'Europa Central (Alemanya, Àustria, Polònia, República Txeca, Eslovàquia i Hongria), on es comptabilitzen 900.000 joves aturats.

I quina és la percepció dels joves universitaris sobre la creació d'empreses? Segons l'estudi de Díaz, Hernández i Lino (2007) un 80,2% dels joves avaluats tenen una percepció positiva del desig de crear una empresa pròpia, no obstant això, sols un 55,4% opinen que és fàcil crear-la. A Espanya, la intenció de crear una empresa pròpia per part d'estudiants universitaris ha davallat del 20,7% (1984) al 14,9% en aquest estudi.

Cert és que és mal de fer relacionar els fenòmens migratoris amb l'atur sense dades que els relacionin, tot i que ho podem pressuposar; per aquest motiu, l'estudi coordinat per Navarrete i realitzat per a l'Observatorio de la Juventud (2014), va tenir com a objectiu sistematitzar la informació sobre la mobilitat dels joves espanyols a l'estranger, en concret, la composició dels fluxos de joves espanyols (18 a 30 anys) que surten del seu país per treballar a l'estranger. Algunes conclusions del seu treball són:

- a) Les xifres estimades de joves emigrants és de 341.000 joves; el col·lectiu de joves espanyols emigrants entre el 2009 i 2013 és de 218.000.
- b) Els dos principals destins han estat la Unió Europea (105.000 al Regne Unit i 25.500 a Alemanya, en aquest darrer el grup d'edat d'entre 15 i 35 anys principalment); un segon grup de migracions es realitzaren a Amèrica, especialment a la part llatina dels Estats Units.
- c) Aproximadament 3 de cada 5 emigrants espanyols, entre 2007 i 2013, tenen entre 15 i 29 anys.
- d) Si bé la majoria no tenen fills, hi ha una diferència entre homes i dones, ja que les dones joves amb fills que han emigrat totes ho han fet amb els seus fills i no és la mateixa situació la dels pares joves emigrants.
- e) El fet d'emigrar és fruit d'un plantejament racional de costs-beneficis, tenint present els factors d'expulsió (*push*) i d'atracció (*pull*).

- f) Aquest procés també coincideix amb molts de joves amb el plantejament de l'emancipació, relacionats amb la independència i l'autonomia.
- g) Dels joves que viuen a Espanya, un alt percentatge dels enquestats expressaren tenir intenció d'anar-se'n, sols un 2,8% rebutja aquesta idea, en un 74,9% la intenció és alta.

Un cop revisat el perfil d'aquest fenomen social, el paral·lelisme entre aquest i els fenòmens de la nostra història recent, ens referim als del període de 1946 a 1963. L'estudi citat anteriorment també els analitzà i establí una comparativa entre aquell èxode i l'actual en les principals variables descriptives que, a manera de resum, plantejem a la següent taula:

QUADRE I: DIFERÈNCIES ENTRE EL FENOMEN MIGRATORI DE 1946-1963 I L'ACTUAL

	1946-1963	Actual (2010 fins actualitat)
Gènere	Majoritàriament masculí (86,5)	Equiparació dels dos sexes
Població activa / passiva	70% activa, alguns homes viatjaven amb fills i dones (algunes no feien feina)	Alt percentatge de població activa: qui emigra amb parella, aquesta també és treballadora; poc percentatge d'emigrants amb fills
Durada	18 anys	4 (fins a l'actualitat)
País de destí	1r a Amèrica (Argentina i Veneçuela) 2n a Europa (França i Alemanya)	Europa (Regne Unit i Alemanya) Amèrica (Nord-Amèrica llatina)
Qualificació	Estudis primaris (61,8%) i obrers industrials (35,2%)	Universitaris (80%) i amb estudis de postgrau (32%) del sector serveis
Coneixement de l'idioma	Baix coneixement	Coneixement previ i de l'anglès com a llengua vehicular, si no és l'oficial
Migració irregular	100.000 anuals (aproximadament)	Pocs problemes en aquest sentit per la pertinença a la Comunitat Europea
Projecte migratori	Desinformació cultural, idiomàtica i climàtica	Coneixement per experiències pròpies (turisme, beques d'estudi, experiència laboral prèvia o lloc de residència)

Font: Elaboració pròpia a partir de dades de Navarrete et al., 2014 (174-175)

Les preguntes plantejades per al debat en aquest taller foren:

- a) *Existeixen uns condicionants propicis per millorar i augmentar la creativitat dels joves als països?*
En aquesta pregunta s'abordaren tres eixos; un primer relacionat amb la manca de recursos econòmics, un segon relacionat amb l'oferta de serveis cap a la societat i el tercer relacionat amb el foment de la creativitat a les escoles.

En el primer eix, es reflexiona sobre com la manca de recursos ha dificultat la innovació i la creativitat de forma general, tot i que també es posa de manifest que el fet de no disposar de recursos ha fet que, especialment al sector privat, en empreses petites, la innovació i la creativitat hagin estat un valor afegit al seu negoci. Segons l'INE (2015c), l'abril de 2015 es crearen 1,7% manco empreses que l'abril de 2014 i se'n van dissoldre un 7,1% manco. El 22,6% de les creades corresponen al comerç (un 22,5% es van dissoldre en aquest sector) i el 17,4% a la construcció (un 20,2% se'n van dissoldre aquell any). Creativitat, passió, necessitat i premis i incentius són els factors que al taller s'explicaren com a claus per crear i mantenir empreses.

El segon eix té a veure amb el canvi en les ofertes de serveis que hi ha hagut, fruit dels condicionants sobre els quals s'ha parlat. En aquest sentit, es posa de manifest l'augment de llocs de feina en línia (disminució de costos, entre d'altres, per no haver de disposar d'un espai físic de feina), de serveis complementaris i adaptats a les demandes dels clients de les empreses ja creades; o d'empreses d'assessorament en la creació i primeres fases de funcionament de les empreses. Quant als joves, les principals conseqüències són, entre d'altres, el fet de condicionar la selecció dels estudis superiors no tant per una elecció personal sinó per aquelles en què més demanda de llocs de feina hi pugui haver. La segona conseqüència, ocupar per part d'universitaris llocs de feina en què es requereix una titulació bàsica, fet que afecta a la desmotivació dels joves.

Finalment, els efectes en l'educació i en com s'inclou la creativitat dins el currículum. En aquest sentit, es destaca la pèrdua de professorat especialitzat, l'augment de les ràtios, que dificulta l'atenció als alumnes amb necessitats específiques, una atenció individualitzada i la disponibilitat de recursos per potenciar la inclusió social. A aquestes pèrdues de professionals cal afegir la pèrdua de materials, especialment greus en famílies amb greus problemes econòmics (compra de material escolar, per exemple), a la qual es poden afegir les no actualitzacions de les TIC dins les aules, la manca de material per fomentar la creativitat i com tot això afecta els col·lectius més vulnerables socialment. Hem d'entendre, en aquest sentit, que la creativitat, igual que altres, ha passat a un segon terme, sent, a hores d'ara, la malnutrició infantil una de les prioritats que cal abordar urgentment.

- b) *Es disposa de polítiques per potenciar-la?* Els joves debateren sobre els aspectes positius, com són els diversos programes a nivell estatal i europeu, com premis a joves emprenedors, associacions de joves empresaris a nivell autonòmic (Associació de Joves Empresaris de Balears), nacional (Confederación Española de Asociaciones de Jóvenes Empresarios) o internacional (Confederación Iberoamericana de Jóvenes Empresarios), per exemple. No obstant això, també en aquest àmbit hi ha dificultats, com ara les quotes (elevades) d'autònom, o el fet de focalitzar les activitats en els sectors secundari i terciari deixant de banda el primari.
- c) *Què es pot fer per potenciar la creativitat i la diversitat cultural amb els joves?* S'entén que, a més de potenciar els elements positius descrits anteriorment, també és important treballar des de les escoles aquests dos eixos.

Respecte a la creativitat, és important fomentar el treball constructivista, donant a conèixer les experiències innovadores que es fan des de les escoles i potenciant el vincle entre la universitat i les escoles, per tal de millorar la qualitat de l'ensenyament, tot potenciant el vincle entre la innovació

educativa i la investigació. També es destaca la importància de la recuperació de programes específics destinats a col·lectius i estudiants en risc d'exclusió social.

Quant a la diversitat cultural, es destaca la importància dels intercanvis que es van potenciant a través de programes europeus, com ara ERASMUS+KA1 (mobilitat) o KA2, destinats a accions estratègiques en centres educatius en les quatre categories: educació escolar, educació superior, educació d'adults i formació professional. A nivell local, es prioritza el treball en xarxa i la integració de les famílies dins la comunitat educativa.

- d) *Quines propostes podrien iniciar-se per potenciar la I+D+I i la innovació en l'educació?* En aquest cas, es plantejaren cinc propostes: augmentar els recursos per part del govern, formació subvencionada, convenis internacionals més accessibles per a tots (ajudant a disposar de més oportunitats per a la incorporació al mercat laboral i potenciant-ne la difusió de la informació), promoure la internacionalització i oferir premis i reconeixements amb perfils definits, perquè hi puguin participar més joves.
- e) *Com es poden rompre els prejudicis sobre les diferències culturals?* En aquest cas, tot i ser un debat prou interessant, per motius de temps es reduïren a quatre propostes, promoure la internacionalització de cara a potenciar el coneixement, la comprensió i l'empatia cap a altres cultures; fomentar els intercanvis socioculturals; treballar des de les escoles l'aprenentatge intercultural i l'acceptació de la diversitat cultural dins del propi país.

3. CONCLUSIONS

El projecte gira entorn de la relació entre la política i els joves. En concret, quina és la situació actual en diversos països participants des de la perspectiva dels joves i quines aportacions es poden fer per potenciar la seva participació activa dins la seva societat en general i dins la política en particular. El treball previ per part de tots els joves en la preparació dels tallers va ser precedit, en arribar a Turquia, per diferents xerrades amb polítics i/o persones rellevants (J2).

Per aquest motiu, un dels principals aprenentatges gira entorn al sistema **polític**. A través de les visites i xerrades complementàries als tallers, les joves universitàries participants varen poder veure en primera persona el procés electoral del país organitzador (J2, J8) «un tema de gran importància en el projecte» (J3); sobretot tenint present que era el primer cop que s'escollia president per sufragi universal (J6). S'hi va poder observar el predomini dels homes en el sistema polític (J5) i com existeix una gran predisposició a poder entrar a la Unió Europea (J5). Per a les joves, el discurs semblava clar, tot i que, la realitat es mostra encara enfora del discurs oficial (J1).

L'**educació** es manté com a un eix clau dins la participació dels joves en la societat de forma activa, element que s'ha pogut anar observant al llarg del capítol. Cal continuar pel camí començat i mantenir allò que funciona; per aconseguir-ho, cal treballar i potenciar el treball actiu de tots els ciutadans, tal i com recull una jove participant sobre la presentació d'un expolític dins l'àmbit educatiu que continua aportant activament en aquest àmbit: «He is retired, but he is not tired» (J2).

La **diversitat cultural** ha estat també un factor d'aprenentatge important, no sols pel fet de conèixer trets importants de les cultures dels països participants, sinó perquè hi han conviscut. «[...] la convivencia con personas de diferentes culturas y origen es lo que nos ha llevado, a mi parecer, el mayor aprendizaje» (J1). Per a algunes participants, era el primer cop que viatjaven a un país musulmà (J7), mentre que les que ja hi havien anat, principalment destaquen les diferències amb la capital turca; en aquest viatge han pogut observar «unos fuertes valores morales, una gran exaltación del modelo familiar tradicional y un gran apoyo grupal entre los miembros del mismo sexo» (J3). La convivència amb altres diversitats culturals, no sols amb la del país amfitrió, ha posat de manifest les diferències que hi ha entre cultures; fet que es va gestionar de forma constructiva (J7), per tant, ha ajudat a potenciar el valor de la interculturalitat: «Lo que más he aprendido es que antes de juzgar debemos impregnarnos, culturalmente hablando» (J6).

De Turquia, les impressions recollides per les joves universitàries es basaren en la seva actitud en l'acollida de tots els participants (J6) ; «fent-les sentir com a casa» (J3, J5, J7, J8) i en l'organització de les trobades, ja que els permeteren «tenir contacte amb diferents professionals de la política turca» (J1) o amb associacions juvenils (J2) que els servien com a introducció als diferents tallers que feien (J3). El grup era nombrós i segons les activitats anava canviant (J8). Cal destacar els missatges sobre Turquia que aportaven, la majoria de cara a rompre qualsevol prejudici sobre la seva cultura. Aquest fet, en alguna ocasió es va poder entendre com una manca d'autocrítica (J3, J5), fet que a la llarga va ser més negatiu que positiu: «massa contraproduent, afavorint la impressió d'autocrítica» (J1); a excepció de dues joves, que els varen oferir una «visió més àmplia i realista de Turquia d'avui en dia» (J4); especialment en converses relacionades amb les dones joves al món rural o les dones al món de la política (J5).

Els participants d'Hongria foren participatius i s'adaptaren ràpidament (J1, J3); tenint present que foren els que s'incorporaren els darrers (J5, J6, J7 i J8). Fou el grup manco nombrós i dels més joves (J6). La seva exposició es va centrar en els punts en comú entre el seu país i la resta de països participants (J1) i fent un recorregut pel seu país al llarg del s. XX (J3, J4, J7), presentació que va ser qualificada com molt interessant (J4, J8), fomentada per la seva capacitat a l'hora d'exposar i d'una bona actitud davant el grup (J5, J7).

Les participants han destacat les bones relacions establertes amb Itàlia, els quals formaven part d'una associació juvenil (J4, J8). Especialment se cita el vincle creat (J4), potser per la similitud en les cultures (J7) o per la seva actitud participativa (J3), de proximitat (J5, J8). Les ajudes entre ells de cara als tallers i en la integració com a grup foren claus (J1, J6).

Les relacions amb el grup de Polònia foren més difícils (J1, J4); potser per les diferències culturals i/o per les diferències d'edat (J3, J5, J6); també eren el grup més nombrós (J1, J2) i centraren la seva intervenció en la seva associació (J1, J5). Les aportacions se centraven en una o dues persones (J3, J4, J7, J8).

Centrant-nos de nou en els eixos claus dels aprenentatges de les joves, un tema recurrent es relaciona amb el **rol de la dona**, tenint present les aportacions de les joves, queda encara camí per fer, especialment en les zones rurals; fet que ve, en determinades ocasions, influït per la religió, tal i com recullen en les seves reflexions les joves participants: «la religió és la base del comportament

ètic i moral de la societat» (J5) o «la figura de la mujer está oculta tras la sombra de los líderes masculinos» (J3); en definitiva, destacar l'augment de la visibilitat de la dona a la vida pública («sí que es verdad que la mujer trabaja, que participa activamente en la política, y que las jóvenes, están mucho más concienciadas») però encara amb un rol passiu (J7). Aquestes actituds es veuen reflectides en diferents aspectes que han pogut comprovar, bé en primera persona, bé a través de converses amb altres joves, com ara sobre les relacions prèvies al matrimoni, l'ús o no del vel o l'actitud vers el col·lectiu LGTB.

Una de les frases més repetides en les reflexions de les joves és la que es relaciona amb l'**hospitalitat** (J3, J5) i l'**amabilitat** (J1, J3). Aquesta actitud ha marcat els aprenentatges de les joves en dos sentits. En un primer, referit a com l'individualisme dins les societats pot contribuir a la crisi de valors ètics (J1) i, en segon lloc, aquesta ha ajudat a potenciar els aprenentatges realitzats en els moments no formals, en les trobades entre sessions de feina, les quals «nos ha aportado mucho y diferentes conocimientos» (J2). L'agenda «social», per tant, ha permès complementar les informacions donades en actes oficials («He podido observar un carácter muy diferente dependiendo del espacio en el que nos encontrábamos. Dentro de un contexto académico-profesional la actitud mostrada por los hombres ha sido correcta pero siempre marcada por una fuerte protección de la imagen que se puede proyectar hacia el exterior del territorio» (J7)); oferint un esperit més crític i/o complementari als donats pels experts i potenciant, alhora, l'eliminació de prejudicis i estereotips (J2).

En definitiva, el projecte ha permès potenciar els aprenentatges marcats com a objectius, no sols amb el desenvolupament de les activitats formals, com ara tallers o visites a llocs relacionats amb la temàtica del projecte, sinó que han permès aprofitar els espais de convivència per poder potenciar els aprenentatges «creo que la experiencia puede calificarse de provechosa y muy buena. Un acierto total» (J4).

Concretant més els aprenentatges fets amb la participació al projecte europeu, es destaca el fet de conèixer diferents visions sobre la participació juvenil dels països participants (J1), aprendre de costums, de formes de pensar, d'interactuar «así como conversar sin prejuicios ni tapujos de aquellas temáticas que nos causaban más curiosidad» (J2), oferint idees i evidències de la realitat del nostre país (J1) i (re)descobrint identitats, sentiments de comunitat i els pilars bàsics de les cultures dels països participants (J3). En definitiva, l'experiència viscuda «me ha hecho crecer y mejorar como persona» (J4); «definir mis opiniones acerca de un país que no conocía, a mejorar mis maneras de relacionarme y de convivir» (J6) o «Creo que participar en programas como este es una gran oportunidad para los jóvenes ya que nos permite conocer diferentes culturas y nos enseña a convivir con ellas» (J8). Per poder aprofitar el màxim l'oportunitat donada en el projecte per incorporar els diferents aprenentatges descrits anteriorment ha estat clau la bona actitud de tots els participants i de l'organització (J4). En aquest sentit, no hem d'oblidar els aprenentatges realitzats a nivell professional, com ara en la millora del desenvolupament de la llengua anglesa o el fet d'haver participat en un projecte internacional a nivell polític (J6).

Les propostes de millora, doncs, són clares, potenciar els projectes internacionals relacionats amb aquest objectiu i, alhora, oferir oportunitats de realització de les propostes aportades a les conclusions dels seminaris i, en segon lloc, tenir uns elements que assegurin la qualitat del projecte,

quant a assegurar la participació del nombre de joves proposats, augmentar el nombre de països participants i disposar d'elements de control de cara a assegurar una feina prèvia per aprofitar al màxim les trobades de feina (J2,J4,J8), tenint cura també de les actituds vers les diferències culturals («es importante trabajar este aspecto antes de viajar a países con costumbres tan diferentes pues siempre debe imperar el respeto y la empatía» (J3).

Agraïments

Les autores del capítol volen donar especialment les gràcies a les participants del projecte europeu (per ordre alfabètic: Susana Batle Cladera, Rosa Canyelles Dolç, Aina Expósito Bosch, Stela Fargo Ortega, Ana Remedios Obrador Orell, M. Antònia Payeras Guasp, M. Victoria Pernia Bestard i Aina Soler Espinosa) per les seves aportacions i reflexions fetes al llarg de tot el projecte.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Baumann, P. (2012). *Civic Engagement through Digital Citizenship*. The Progress of Education. Reform, vol. 13, núm. 1. GE Foundation. Education Commission of the States.

Bernal, J. L. i Lorenzo, J. (2012). La privatización de la educación pública. Una tendencia en España. Un camino encubierto hacia la desigualdad. *Revista de Currículum y Formación del Profesorado*, 16, 3 <<http://www.ugr.es/~recfpro/rev163ART5.pdf>>.

Campos, J. (2012). *Featuring Spain into the Economic Crisis*. Education International EUROPE (CSEE). Comité Sindical Europeo de la Educación <http://etuce.homestead.com/Crisis/country_features/Featuring_model_Spain.pdf>.

Díaz Casero, J. C., Hernández, R. i Barata, M. L. (2007). Estudiantes universitarios y creación de empresas. Un análisis comparativo entre España y Portugal. Alaya Calvo, J. C. (coord.) *Conocimiento, innovación y emprendedores: camino al futuro*. Ed. Universidad de la Rioja, 1338-1355.

Eurostat (2014). *Statistics Explained «European Union Labour force survey - Annual results 2014»*. <http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Labour_market_and_Labour_force_survey_%28LFS%29_statistics>.

García-Galera, M. C.; del Hoyo, M. i Fernández, C. (2014). Jóvenes comprometidos en la Red. El papel de las redes sociales en la participación social activa. *Comunicar*, vol. XXII, 43 <<http://dx.doi.org/10.3916/C43-2014-03.35.43>>.

INE (2015a). Avance de la Estadística del Padrón Continuo a 1 de enero del 2015. Datos provisionales. Notas de prensa. 21 de abril del 2015. Instituto Nacional de Estadística.

INE (2015b). Cifras de población a 1 de enero del 2015. Estadística de Migraciones 2014. Notas de prensa. 25 de junio de 2015. Instituto Nacional de Estadística.

INE (2015c). Estadística de sociedades mercantiles (SM). Abril 2015. Datos provisionales. Nota de prensa. 10 de junio de 2015. Instituto Nacional de Estadística.

Kokocialnska, M. i Rekowski, M. (2013). Impact of the World Crisis on the Employment and Productivity of SMEs: The Case of the Largest European Economies. *Revista de Economía Mundial* 35, 21-45.

The Guardian (2013). *Spanish government drafts strict anti-protest laws* <<http://www.theguardian.com/world/2013/nov/21/spain-government-strict-anti-protest-laws>>.

Observatorio Juventud en España (2011a). Cifras jóvenes. Sondeo de opinión. Tablas de resultados. Jóvenes, Participación y Cultura Política. Estudio INJUVE (EJ153). Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad.

Observatorio Juventud en España (2011b). Cifras jóvenes. Sondeo de opinión. Jóvenes, Actitudes Sociales y Políticas. Estudio INJUVE (EJ153). Ministerio de Sanidad, Servicios Sociales e Igualdad.

Navarrete, L. (2014). *La emigración de los jóvenes españoles en el contexto de la crisis. Análisis y datos de un fenómeno difícil de cuantificar*. Observatorio Juventud en España. Estudios, abril 2014.

Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. On the Horizon, MCB University Press, Vol. 9, Núm. 5, 1-6. [Adaptació al castellà per Julia Molano a <http://www.marcprensky.com/writing/Prensky-NATIVOS%20E%20INMIGRANTES%20DIGITALES%20%28SEK%29.pdf>].

Print, M. (2007). Citizenship Education and Youth Participation in Democracy British. *Journal of Educational Studies*, vol. 55, 3 (Sep., 2007), 325-345. <<http://www.jstor.org/stable/4620572>>.

Stoneman, D. (2002). The role of youth programming in the development of civic engagement. *Applied Developmental Science*, 6, núm. 4, 221-226.

Vega, M. (2015). La lógica de la cooperación social. Juventud, futuro e innovación social. El futuro del emprendimiento y la participación juvenil. *Revista de Estudios de Juventud*, 107.